
GRANSKNINGAR

Finlands fornborgar i ny belysning

Jussi-Pekka Taavitsainen, *Ancient Hillforts of Finland. Problems of Analysis, Chronology and Interpretation with Special Reference to the Hillfort of Kuhmoinen*. Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 94. 294 s. Helsinki 1990.

De förhistoriska fornborgarna i Finland har fr.o.m. senare hälften av 1800-talet varit föremål för vetenskapligt intresse. Hela beståndet av fornborgar togs redan 1891 upp till granskning av H. J. Appelgren. I sin undersökning om Finlands medeltida borgberg från 1914 behandlade Juhani Rinne även de förhistoriska borgarna, men därefter har de under en lång tid för det mesta behandlats i smärre undersökningar om enskilda borgar. Om ett nyvaknat intresse för denna kategori av fornlämningar vittnar att tvenne doktorsavhandlingar sett dagens ljus inom en relativt kort tidrymd. Jukka Luoto's undersökning om Vanhalinna i Lundo¹ är från år 1984 och Jussi-Pekka Taavitsainens arbete från 1990.

Utgångspunkten för Taavitsainens behandling av fornborgsbeståndet i Finland är de omfattande utgrävningarna på den märkliga fornborgen i Kuhmois, på c:a 6 km avstånd från Pajjanne. Borgen och dess omgivning har varit skådeplatsen för en väpnad kamp, varom vapenfynd invid borgen vittnar. När kampen var till ända övergavs borgen, och den har sedan fått stå i stort sett orörd ända tills arkeologerna på 1980-talet inledde sina utgrävningar, vilket förklarar det exceptionellt rikliga fyndmaterialet. Efter att ha analyserat fyndmaterialet från utgrävningarna samt borgens funktion för lokalsamfundet och Pajjanne-regionen (Päijät-Häme), övergår författaren till att med hjälp av ett omfattande jämförelsematerial undersöka ett antal centrala frågeställningar rörande fornborgarna i Finland. Utanför behandlingen lämnas dock borgarna i kustregionerna, d.v.s. Egentliga Finland och Nyland.

De centrala problem rörande fornborgarna som författaren koncentrerar sig på är följande: borgarnas kronologi, deras samband med be-

¹ Jukka Luoto, *Liedon Vanhanlinnan mäkilinna*, Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 87 (Helsinki 1984).

byggelsen och samhällsorganisationen, deras militära funktioner samt deras roll i norra Östersjöområdets politiska utveckling.

Fastställandet av tiden för fornborgarnas uppkomst och användning är av största betydelse för förståelsen av samhällsutvecklingen i Finland under järnåldern. Taavitsainen tar upp frågan om borgarnas kronologi till utförlig och mångsidig behandling. Han utgår från iakttagelsen att naturvetenskapliga dateringsmetoder, d.v.s. C14-metoden och termoluminiscensmetoden, systematiskt ger yngre dateringar än tidsbestämningar med hjälp av föremål som tillvaratagits på borgbergen. På ett mycket övertygande och elegant sätt visas att en betydande del av fornborgarnas föremålsbestånd i själva verket härstammar från plundrade brandgravfält och utgjort materialdepåer för vapensmeder; dessa metallförråd avsedda för återbruk består följaktligen av föremål som är betydligt äldre än aktiviteterna på borgarna. Taavitsainen förmår således eliminera diskrepansen mellan de naturvetenskapliga och de arkeologiska dateringsmetoderna. Han kommer till slutsatsen att fornborgarna i Finland hör till korstågstiden och tidig medeltid; de har varit i användning ännu i början av 1300-talet.

De bebyggelsehistoriska frågeställningarna intar en mycket framträdande plats i undersökningen. Man kan fråga sig om det är nödvändigt att i en undersökning om fornborgar utförligt behandla bebyggelseutvecklingen, men fornborgarnas olika funktioner blir förståeliga först när de undersöks med beaktande av de samfund som byggt dem.

Det är främst bebyggelsesituationen i Päijänne-regionen och i angränsande områden i Tavastland samt i Savolax och Karelen som är föremål för författarens intresse. Genom en statistisk analys såväl av lösfynden som av föremålsbestånden i gravfynden visar Taavitsainen, som det vill synas övertygande, att den fasta bebyggelsen i Päijänne-regionen, som hade sin utgångspunkt i Tavastland, konsoliderades först under vikingatid. Genom en analys av de olika typerna av spännen visar författaren även, att denna region under korstågstiden utsatts för ett starkt karelskt inflytande. I Savolax, där det västliga kulturinflytandet dominerat under vikingatid, medför korstågstiden en markant ändring. Nu blir den karelska kulturen helt förhärskande. Dessa resultat är i och för sig inte nya, men Taavitsainens kvantitativa analys ger en betydligt mera nyanterad bild av utvecklingsförloppet än tidigare undersökningar; samtidigt avtecknar sig Päijänne-områdets egenart i förhållande till de omgivande regionerna.

I sin granskning av järnåldersbebyggelsens lokalisering kring Päijänne och i Savolax fäster Taavitsainen stor vikt vid de geografiska förutsättningarna. Han visar övertygande att den fasta bosättningen inom bägge regionerna i regel återfinns på platser, där lera och mjåla förekommer i odlingskiktet. Detta slag av jordmån har synbarligen varit fördelaktigast för järnålderns jordbruksteknik.

Genom att beakta de geografiska faktorernas betydelse för en på agra näringar baserad bebyggelse blir det möjligt att territoriellt avgränsa den bygd som uppfört och underhållet fornborgen i Kuhmois. Det har varit fråga om en ringa bygdegemenskap inom ett snävt område, som ännu vid mitten av 1500-talet omfattade blott 11 byar med ett halvt hundratal hemman.

Författaren har även ambitionen att med hjälp av borgbergen belysa finnarnas samhällsorganisation mot slutet av den förhistoriska tiden. Utgående från utländska, främst svenska, och även finska uppskattningar om de arbetsprestationer som krävts för befästandet av borgberg, kommer han till slutsatsen, att man tidigare haft överdrivna föreställningar om den nödvändiga arbetsinsatsen. Sålunda utgör fornborgarna inte utan vidare vittnesbörd om gemensamma projekt inom ramen för större regioner. Där ett större antal fornborgar förekommer på mycket nära avstånd från varandra, vill Taavitsainen se dem som resultat av flera tidsmässigt åtskilda engångsinsatser, vilka saknar samband med varandra. Rapolaborgens funktion som centralborg för hela Tavastland ifrågasätts. Sålunda är det mycket osannolikt att det i Tavastland skulle ha funnits ett regionalt signaleldsystem med anknytning till fornborgarna.

Taavitsainen företräder en s.a.s. minimalistisk syn i fråga om nivån på finnarnas samhällsorganisation mot slutet av den förhistoriska tiden. Organisatoriskt samarbete har förekommit endast inom ramen för snävt avgränsade lokalsamfund. Som stöd för denna uppfattning kan han anföra vägande skäl. Å andra sidan kan det dock invändas, att tavasternas härnadståg österut till Karelen antyder att det i Tavastland senast vid övergången från förhistorisk tid till medeltid har existerat förutsättningar för mera omfattande samföretag inom större regioner.

I fråga om fornborgarnas militära funktioner avvisar Taavitsainen deras karaktär av tillflyktsborgar med hänvisning till att både folk och ägodelar var i större säkerhet när de var utspridda i flera gömställen i vildmarken än koncentrerade till en enda markant plats. Utgående från en granskning av formerna för krigföring i norra Östersjöområdet under tidig medeltid kommer han fram till följande funktionella indelning av fornborgarna: 1) försvarsborgar, 2) försvararnas baser för motattacker, 3) angriparnas offensiva baser och 4) befästa handels- och hantverkscentra.

Såsom tidigare framgått daterar Taavitsainen Finlands fornborgar till korstågstim och tidig medeltid. Detta gäller borgarna såväl i väster, d.v.s. i Egentliga Finland, Satakunda och Tavastland, som i öster, d.v.s. i Savolax och Karelen. De har sålunda sitt upphov i de oroliga tider då Finland blev skådeplats för expansiva militära aktiviteter såväl från väster som från öster. Användningen av fornborgarna upphör enligt Taavitsainens nya dateringar i början av 1300-talet, då det yttre hotet försvann både i de under svensk överhöghet och under Novgorod lydande om-

råderna. Samtidigt ändrade krigföringen karaktär. På detta sätt får borgbyggnadsaktiviteten i de finska landskapen en naturlig förklaring; de hör till den period, då samhällena såväl vid kusterna som i de inre delarna av Finland utsattes för väpnat hot utifrån.

Taavitsainens undersökning om fornborgarna är en betydande forskningsprestation. Dess största betydelse ligger kanske i det målmedvetna metodiska grepp som genomgående präglar framställningen; sålunda bör de nya synpunkterna om återanvändningen av metallföremålen i gravarna ha följdverkningar långt utöver fornborgsforskningen. Undersökningen ger en till väsentliga delar ny syn på de förhistoriska fornborgarna i Finland. Dessutom innehåller undersökningen mycket värdefulla bidrag till klarläggandet av bebyggelseutvecklingen i de inre delarna av Finland under järnåldern.

Eljas Orrman

Rysk och finländsk opposition – en omaka allians

Antti Kujala, *Vallankumous ja kansallinen itsemääräämisoikeus. Venäjän sosialistiset puolueet ja suomalainen radikalismi vuosisadan alussa* (Summary: Revolution and the Right to National Self-Determination: Russian Socialist Parties and Finnish Radicalism at the Beginning of the Twentieth Century). *Historiallisia Tutkimuksia* 152. 348 s. Helsinki 1989.

Temat för Antti Kujalas doktorsavhandling, kontakterna mellan oppositionen i Ryssland och Finland, har tidigare behandlats i framför allt William R. Copelands doktorsavhandling från 1973, *The uneasy Alliance*, som rör perioden 1899–1904. Kujalas undersökning behandlar perioden fram till 1907 och är även annars mera bred till sin uppläggning. Kujala har tidigare publicerat en rad studier som hänför sig till ämnesområdet, de mest omfattande inom projektet "Lenin och Finland" där han en längre tid var anställd som forskare. En stor del av första volymen i verket *Lenin ja Suomi* (rec. och diskussion i HTF 1989, s. 319–321, 502–506) är av hans hand. Kujala har skaffat sig en exceptionellt god inblick i den problematik han behandlar. Han känner bättre än någon annan källmaterialet, både det ryska och det finländska.